

Ur: Svensk vittnes-
psykologi

Utsagepsykologi i teori och
praktik

Nils Wikelund och
Ulrika Sjöström (red.)

Studentlitteratur 2004
Lund

7 Forskning om förhör med barn

Anita Cederström¹

Resultat från forskning om barns suggestibilitet, som genomfördes i början på 1900-talet, tolkades som att barn är ytterst otillförlitliga som vittnen (t.ex. Whipple, 1911; 1912; 1913. Se också Stern & Stern, 1999 i amerikansk översättning) eller som respondenter i forskningssammanhang. Denna uppfattning har sedan varit relativt seglivad. Under 1970- och 80-talen började man rikta mycket stor uppmärksamhet mot förekomsten av sexuella övergrepp på barn. Hand i hand med denna uppmärksamhet växte en totalt motsatt uppfattning fram, nämligen att barn alltid talar sanning, när de berättar om sexuella övergrepp. Den senare uppfattningen har dock aldrig haft en vetenskaplig grund. I kölvattnen på den tidvis mycket inflammerade debatten kring barn och sexuella övergrepp växte det fram en intensiv forskning, framförallt i USA under senare delen av 1980-talet kring barn som vittnen i rättsliga sammanhang. En av dem som kommit att nyansera de polariserade uppfattningarna om, att antingen uppfatta barn som totalt opålitliga vittnen eller som absoluta sanningsvittnen, är den amerikanske professorn Stephen Ceci. Ceci och hans medarbetares forskningsresultat är speciellt värda att uppmärksamma, eftersom det handlar om resultat från relativt många och väl genomförda empiriska studier. Sammanfattningsvis kan man säga att denna forskning visar att barn *kan* minnas och rapportera korrekt *men* att denna rapportering är beroende av hur frågorna ställs till barnet.

Detta kapitel har till syfte att sammanfatta några av de studier som Stephen Ceci och hans medarbetare företagit (här sammanfattat från: Ceci, 1993; Ceci & Bruck, 1993; 1993b; 1998; Ceci,

1 Reviderad version av artikel i U. Sjöström (red.), *Barns utsagor i utredningar vid misstanke om brott*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1996.

Bruck & Battin, 2000; Ceci & de Bruyn, 1993; Ceci, Leichtman & White, 1993; Ceci, Loftus, Leichtman & Bruck, 1994; Ceci, Ross & Toglia, 1987). Att sammanfatta dessa studier, på ett relativt kort utrymme, låter sig inte så lätt göras. Förhoppningen är dock att läsaren skall bli stimulerad att själv ta del av Cecis och hans medarbetares artiklar, för att få en mer uttömmande och rättvisande beskrivning av dessa väl genomförda undersökningar. Ceci är utvecklingspsykolog och hans forskningsintresse har under de senaste åren huvudsakligen varit fokuserat på förskolebarn och suggestibilitet. Kapitlets sista del handlar om riktlinjer för hur förhör med barn bör företas mot bakgrund av aktuell forskning. Först sammanfattas Stephen Cecis och Maggie Brucks (1993b) förslag till hur egna och andras forskningsresultat skall kunna användas, när det gäller förhör av barn och sedan sammanfattas de riktlinjer för intervjuer och förhör med barn, som finns i *Government's Memorandum of Good Practice* för intervjuer med barn (1992) i Storbritannien (Bull, 1992; 1993).

Som ovan påpekats kommer detta kapitel huvudsakligen att handla om förhör med barn, dvs. om barnet i en rättsprocess, men de forskningsresultat och de synpunkter på hur ett förhör bör hållas kan utan problem generaliseras till alla intervjusituationer med barn, där man vill få kunskap om, hur barnet självt ser på olika fenomen och där man vill ha tillförlitliga data. Man kan till och med säga, att situationen när ett barn blir förhört är ett specialfall av vad som i princip också är giltigt för vuxna i förhørs- och intervjusituationer i forskning (Ceci & Bruck, 1998). I synnerhet kan detta vara giltigt för en vuxen som varit utsatt för någon typ av traumatisk stress.

Av utrymmesskäl kommer inte användandet av olika hjälpmedel, som skall underlätta för barnet att berätta vad det eventuellt varit med om, att behandlas i detta kapitel. Något behöver dock sägas om användningen av s.k. anatomiska dockor i polisförhör med barn, när man misstänker sexuella övergrepp. I detta sammanhang bör dock nämnas de varningsord, som uttalas i ett consensusuttalande från ett flertal experter från olika delar av världen (Finland, Norge, Sverige, Storbritannien, Tyskland, USA och Israel) och som sammanfattats av Michael Lamb (1994). För det första upprepas flera gånger i uttalandet att om barn förhörs och i synnerhet om dockor används i ett förhör, är det nödvändigt att intervjuaren är välutbildad och väl medveten om svårigheterna. Risken

är stor inte bara för verbal utan också för icke-verbal suggestion, när dockor används i förhör av barn. Dessutom påpekas: "Courts and other potential users of investigative interviews should understand that there is no anatomically detailed doll 'test' yielding conclusive scores quantifying the probability that a child has been sexually abused." Det är helt enkelt så att man vet mycket lite om hur icke sexuellt utnyttjade barn leker med dessa dockor jämfört med sexuellt utnyttjade barn (se också Boat & Everson, 1988; Ceci, 1993, s. 39–40). På senare år har en del forskning gjorts på området, som visar att små barn, 3–4 år, dvs. den grupp där man kan behöva ytterligare hjälp utöver den språkliga rapporteringen, har svårt att se dockorna som representerande sig själva även om de uppmanas till detta. De ger också inkorrekt rapportering av en barnläkares undersökning både i det fall läkaren vidrört eller inte vidrört genitalia (Ceci & Bruck, 1998).

Ceci betonar, att han ser intervjun som en akt av minst två personer. Det kan kanske te sig som ett konstaterande av en självklarhet men det händer alltför ofta att man tolkar barns utsagor endast i relation till dess utvecklingsnivå och kognitiva kompetens, utan att uppmärksamma hur barnets utsagor växt fram under en intervju. Ceci menar att det är hur information tas fram som är det mest viktiga, inte barnets personliga egenskaper (Ceci, Bruck, & Battin, 2000). Hur uppmärksam man är på intervjuarens roll har naturligtvis också att göra med hur man ser på barns benägenhet att låta sig suggereras. Har man någon av de polariserade uppfattningarna som inledningsvis nämndes, blir i det första fallet, dvs. om man betraktar barn som oerhört suggestibla och opålitliga, ointressant att använda intervjuer med barn i forsknings- eller utredningssammanhang. När det gäller den andra uppfattningen, t.ex. i en utredning om misstänkta sexuella övergrepp på ett barn, ses en intervju med barnet i fråga som mycket intressant. Ointressant ses däremot att analysera intervjuarens roll – man föreställer sig ju att barnet i princip inte låter sig påverkas i sådana fall.

De flesta som lär sig något om intervjuteknik har kännedom om att ledande frågor och belönande eller bestraffande yttranden skall undvikas². Mindre känt är hur både direkt missledande och

2 Ett undantag är den medvetna användningen av enstaka ledande frågor som ett hypotesprövande instrument relativt sent i en intervju, se t.ex. s. 75–79 i Arne Trankell (1971) *Vitnespsykologins arbetsmetoder*, Liber förlag, Stockholm (kap. 2, ovan).

suggestiv effekten av användningen av ledande frågor kan bli. Böcker i intervjueteknik lär också ut, att förstärkning genom olika typer av belöningar eller bestraffningar skall undvikas. De flesta är nog överens om att det är svårare att förhöra eller intervjua barn än det är att förhöra en vuxen. Kanske är det anledningen till att man så lätt bortser från en sådan grundläggande regel som att inte förstärka vissa utsagor från den förhörde. I polisförhör med barn är det till exempel inte helt ovanligt, att förundersökningsledaren säger till barnet: "Nu var du duktig som berättade det här" eller "när du har varit duktig och berättat för mig, skall vi gå och titta på polisbilarna". Barn avslöjar ibland att deras mamma utlovat belöningar genom utsagor som: "Jag skall få en glass om jag berättar vad pappa har gjort med mig" eller liknande. Mindre vanligt är att ha kännedom om funktionen hos upprepade frågor. När upprepade frågor ställs uppfattar de flesta, både vuxna och barn, men i synnerhet barn, att intervjuaren tycker, att det svar som tidigare givits inte är tillfredsställande. De flesta försöker i en intervju situation att vara intervjuaren tillags. Naturligtvis är detta också särskilt fallet, när det gäller förhör med barn. I sin ambition att vara intervjuaren tillags försöker därför ofta den intervjuade att ge det "rätta svaret", om en fråga ställs om och om igen (se t.ex. Bull, 1992; 1993; Gudjonsson, 1992; Siegal et al., 1988). Ja, att användning av förstärkning samt suggestiva och upprepade frågor skall undvikas i en intervju är inte okänt, men när dessa typer av frågor ändå används i förhör med barn och när de används mer eller mindre i kombination med varandra: Vad kan då hända? Min erfarenhet är att man vid domstolarna i Sverige inte lägger särskilt stor vikt vid *hur* barn är förhörda, såsom omvittnat är mycket vanligt t.ex. i Storbritannien och USA. Man kan säga att Cecis och hans medarbetares forskningsresultat visar vilka faror det finns, om man inte uppmärksammar möjliga alternativa uppkomstbetingelser till ett barns berättelse. Den situation kan uppstå, där själva förhören och andra utfrågningar av barnet kan vara uppkomstbetingelser för barnets berättelse i stället för att förhören med barnet kan ge information om vad barnet faktiskt har erfarit.

Ceci menar, att vi befinner oss i ett dilemma, när vi t.ex. utreder misstänkta sexuella övergrepp på ett barn. Om vi inte är tillräckligt påstridiga, riskerar vi å ena sidan att inte upptäcka och avslöja fall där övergrepp faktiskt ägt rum. Är vi tillräckligt ihärdi-

ga, riskerar vi å andra sidan att få falska berättelser om händelser, som inte har ägt rum (Ceci, 1993, s. 4).

Ett problem är, att det är vanligt att de barn, som kommer till ett polisförhör, redan har blivit utfrågade under lång tid (se t.ex. Ceci & Bruck, 1993; Ceci & Bruck, 1993b, s. 8). De kan ha blivit utfrågade av föräldrar eller andra släktingar, av olika professionella såsom förskolelärare, lärare, socialarbetare eller psykoterapeuter. Här dessa personer en hög status, såsom barn oftast uppfattar att poliser har, eller har barnet ett starkt beroendeförhållande till den vuxne är påverkan än större (Ceci & Bruck, 1998; Ceci, Bruck & Battin, 2000). Utfrågning kan vidare ha skett med användning av mutor, hot, upprepning av vissa frågor och genom att olika stereotypier och förväntningar har introducerats för barnet. Barnet kan med andra ord ha varit utsatt för en mängd påverkansfaktorer redan innan det första förhöret hos polisen. I vissa studier av barns suggestibilitet har barnen befunnit sig i relativt neutrala situationer och bara blivit utsatta för enstaka ledande frågor. För-söksledarna har också varit mer neutrala personer än vad som är fallet, när det är föräldrar, terapeuter och poliser som är frågeställarna. Situationen i denna typ av experimentella studier motsvarar därför sällan den komplexa situation som det barn som blir förhört oftast befinner sig i. Ceci har därför försökt att lägga upp sina studier så, att barnets situation i de olika studierna mer motsvaras av den situation som är vid handen till exempel när det finns misstanke om sexuella övergrepp på ett barn. Tre av Cecis och hans medarbetares studier av barns suggererbarhet beskrivs nedan närmare, här kallade *Besök av Sam Stone, Besök hos doktorn* och *Musfällan*.

Videoinspelningar från två av de här redovisade studierna har också använts för att studera vilka möjligheter professionella inom barnområdet har att bedöma riktigheten i barnens berättelser. Resultaten från dessa försök redovisas också. Dessutom sammanfattas en studie som specifikt undersökte effekterna av speciell information till intervjuarna före deras intervju med barnen.

Ceci och Bruck (1993a) definierar suggestibilitet på följande vis: "suggestibility concerns the degree to which children's encoding, storage, retrieval, and reporting of events can be influenced by a range of internal and external factors."

Besök av Sam Stone

En man som kallades Sam Stone fick göra ett tvåminutersbesök på en förskola, där barnen var 3–6 år. Under detta korta besök hann mannen endast säga "hej" till barnen och gå runt i rummet, där barnen befann sig, innan han försvann. Efter besöket intervjuades barnen om denna händelse vid fyra tillfällen under en 10-veckors period. Intervjuerna med barnen skedde under fyra olika betingelser, och barnen delades in i fyra grupper med hänsyn tagen till dessa specifika betingelser. Den första gruppen barn ombads vid de fyra intervjutillfällena att berätta om händelseförloppet vid Sam Stones besök utan att några suggestiva frågor ställdes (grupp 1), den andra gruppen introducerades för en stereotyp bild av Sam Stone, med yttranden som: "Sam Stone är så klumpig. Han besökte mig igår och han har alltid sönder saker" (grupp 2), den tredje gruppen barn utsattes för suggestiv utfrågning (grupp 3) och den fjärde gruppen både introducerades för den stereotypa bilden och intervjuades med en suggestiv frågeteknik (grupp 4).

Vid det femte intervjutillfället var det en person, som inte träffat barnen tidigare, som genomförde intervjuerna. Denna intervjuare använde följande intervjuteknik: först ombads barnen berätta fritt om Sam Stones besök, sedan användes olika sätt för att hjälpa barnet på traven med att berätta, därefter en mer påstridig frågestil som uppmanade barnen att försöka komma ihåg hur det var och till sist tog man en paus för att sedan fortsätta med utfrågningen.

När barnen i grupperna 1 och 2 ombads fritt berätta om Sam Stone gav de en i huvudsak korrekt bild av händelseförloppet. När de fick frågan: "Did Sam Stone do anything to a book or a teddy bear?" svarade 10 % i grupp 1 ja på frågan. I grupp 2 svarade så många som 42 % ja på denna fråga samt menade att Sam Stone smutsat ner teddybjörnen. Inget av detta hade verkligen hänt. Av dessa 42 % hävdade också 19 % att de sett, att Sam Stone gjort dessa saker. I både grupp 1 och 2 var det bara barnen som var 3–4 år, som svarade på detta vis. Som ovan påpekats, fanns det också 5–6-åriga barn i grupperna. Inget barn i grupp 1 och endast ett av de äldre barnen i grupp 2 svarade ja på frågan om boken och teddybjörnen.

När barnen i grupp 3 fick frågorna: "Did anything happen to a teddy bear?" och "Did anything happen to a book?" svarade 52 %

av de yngre barnen och 38 % av de äldre att Sam Stone var skyldig både till att ha smutsat ner en teddybjörn och till att ha rivit sönder en bok. Flera av de yngre barnen hävdade också att de sett Sam Stone göra dessa saker, nämligen 35 % av dem. Även efter att intervjuaren ifrågasatt deras påstående, fortsatte 12 % av de yngre barnen att hävda att de sett Sam Stone utföra handlingarna.

I grupp 4 hävdade så många som 72 % av de yngsta barnen att Sam Stone gjort sig skyldig till nedsmutsning av en teddybjörn eller till att ha rivit sönder en bok (eller bådaderna). Inte förvånande var det också i grupp 4, som högst antal barn fortsatte att insistera att den felaktiga versionen av händelseförloppet var den rätta, nämligen 21 % av de yngre och 11 % av de lite äldre barnen.

Som en kommentar till Sam Stone-studien påpekar Ceci (1993), att man funnit att många detaljer i en berättelse ofta kännetecknar ett återgivande av en "sann" och självupplevd händelse. Han hänvisar t.ex. till Raskin & Yuille (1989) och Loftus och medarbetare (1989). I Sam Stone-studien kan man dock se, att detaljrikedom inte är ett gott sanningskriterium. Särskilt i berättelserna givna av barnen i den fjärde gruppen, dvs. de barn som både hade introducerats för stereotypier om Sam Stone och utsatts för upprepad suggestiv utfrågning, fanns mycket detaljerade beskrivningar om vad Sam Stone hade gjort vid sitt besök. Ett exempel på detaljer i berättelsen var ett barns beskrivning av hur Sam Stone tagit en teddybjörn till badrummet och dränkt ner den med vatten, innan han smetat ner den med en krita. Inte en stavelse är korrekt i den beskrivningen.

Ceci har sedan visat videoinspelningarna från det sista intervjutillfället för ca 1000 personer som arbetar med barn antingen som forskare eller som kliniker. Dessa personer informerades om att barnen hade observerat ett besök av Sam Stone. De ombads också att titta noga på videofilmerna och försöka avgöra vad i barnens berättelser som hade hänt och vad som inte hade hänt. De flesta av dessa professionella kom till helt fel avgöranden. Det var t.o.m. så, att de barn som gav mest felaktiga skildringar av händelseförloppet uppfattades som de mest trovärdiga!

Ceci menar, och det finns ju inga argument emot, att dessa resultat tydligt visar, att de som hävdar att de i kraft av sin utbildning och rika erfarenhet, endast genom att se och höra en videoinspelning, kan avgöra om ett barn talar sanning eller ej, grovt misstar sig.

Besök hos doktorn

Man kan argumentera, att Sam Stone-studien inte är relevant, när det gäller situationer som är förutsägbara och alldagliga eller som har en rutinartad eller välkänd agenda. I fall när en händelse a) involverar barnets egen kropp b) är stressande och c) förutsägbar eller rutinartad har det ofta sagts, att barn är oemottagliga för suggestion (se t.ex. Goodman, Rudy, Bottoms & Aman, 1990). Ceci, Bruck och deras medarbetare ville undersöka om barn också kunde bli missledda när dessa betingelser gällde. De genomförde därför en studie, där de undersökte effekterna av suggestion hos några barn efter att dessa barn besökt en barnläkare.

Studien hade två faser. I första delen av studien var barnen fem år gamla och gjorde sitt vanliga årsbesök hos sin läkare. Läkaren undersökte först barnen enligt gängse rutin. Barnet fick därefter träffa undersökningsledaren, som talade med barnen om en affisch, som hängde på väggen i undersökningsrummet. Sedan gav läkaren, med undersökningsledaren närvarande, barnen två olika typer av vaccination. Direkt efter vaccinationen lämnade läkaren rummet. Undersökningsledaren gav då barnen feedback på hur de uppträtt, när de fått vaccinationen. Några barn fick feedback av typen "det såg ut att göra ont", till några sades "det där verkade inte göra ont" och "du var verkligen modig", dvs. smärfförnekande suggestioner samt en tredje grupp fick höra mer neutrala kommentarer som "nu är det hela över". Undersökningsledaren gav därefter barnen en sötsak och läste en saga för barnen. En vecka senare träffade en annan undersökningsledare barnen och denne frågade, med hjälp av olika skattningsskalor, hur ont de hade upplevt att vaccinationen hade gjort. Barnens svar varierade inte med hurdan feedback de hade fått vid läkarbesöket. Dessa resultat stöder de resultat, som andra forskare erhållit, dvs. att barn inte lätt suggereras efter en intervju, när det handlar om tidigare upplevda situationer, som är personligt relevanta, stressrelaterade och rutinartade med en välkänd agenda.

Efter att barnen åter intervjuats vid tre tillfällen, med start ungefär ett år efter det aktuella läkarbesöket, förändrades bilden. Under de tre intervjuerna användes upprepade suggestioner om hur barnen hade hanterat situationen, när de fick sin vaccinationsspruta. Av etiska skäl fick inget barn utsättas för suggestioner

kring "hur ont sprutan måste ha gjort" vid dessa intervjutillfällen. Man ville med andra ord undvika att några barn skulle få läkar-skräck, som ett resultat av studien. Liksom vid det tidigare tillfället fick några barn upprepade gånger höra hur modiga de varit, när de fick sin spruta, medan de andra inte fick några suggestiva förslag om hur de hade hanterat situationen. När barnen en fjärde gång intervjuades om hur mycket sprutan hade gjort ont och hur mycket de hade gråtit, upptäcktes stora suggestionseffekter. De som upprepade gånger hade fått höra hur modiga de var och att de inte gråtit, när de fått sin vaccinationsspruta ett år tidigare, beskrev mycket mindre smärta och gråt än de barn som inte fått någon specifik information om hur de betett sig. Dessa resultat visar att barns berättelser, också om händelser som innebär mycket stress och som även berör deras egen kropp, under vissa omständigheter kan bli påverkade av suggestiv utfrågning.

I den andra fasen av studien gav man också felaktig information om vem som hade gjort vad vid läkarbesöket. En grupp barn "påmindes" om att det var undersökningsledaren, som gett dem sprutan och en annan grupp av barn "påmindes" om att läkaren hade visat dem affischen, givit dem en sötsak och läst en saga. Några barn fick höra att "någon" hade vaccinerat dem. När man sade till barnen att läkaren hade gjort dessa saker, ändrade man inte bara person utan också kön på personen som utfört handlingen. Den manlige läkaren hade inte talat om affischen, givit barnen någon sötsak eller läst någon saga. Den kvinnliga undersökningsledaren hade självklart inte vaccinerat barnen. I motsats mot vad man kunde förvänta sig, åtminstone mot bakgrund av tidigare forskning, suggererades flera av barnen att tro att det felaktiga händelseförloppet verkligen hade inträffat. Vid det fjärde intervjutillfället hävdade 67 % av de barn, som hade fått missledande frågor om händelseförloppet, att doktorn hade visat dem affischen, givit dem en sötsak och läst en saga för dem. Likaså gjorde 22 % av barnen i kontrollgruppen. Av de barn, till vilka man sagt att det var undersökningsledaren som givit dem vaccinationssprutan, var det 50 % som berättade att det var vad som verkligen ägt rum. Endast 16 % i kontrollgruppen svarade så. Av de barn, som påstod att det var undersökningsledaren som gett dem vaccin, var det 38 % som påstod att undersökningsledaren också utfört vissa moment i själva läkarundersökningen, till exempel påstod

svar och inga enkla ja- och nej-svar. Intervjuaren började sedan fråga: "Tala om för mig om detta har hänt: Har du någonsin blivit fångad i en musfälla med ditt finger och fick du lov att åka till sjukhuset för att få loss ditt finger?" Intervjuaren följde upp barnens svar, för att få mer detaljer, genom att säga: "Kan du berätta mer?" När barnet inte självmant gav mer detaljer, ställde intervjuaren en rad följdfrågor, som på olika sätt var baserade på vad barnet tidigare sagt. Om barnet t.ex. sagt att det åkt till sjukhuset för att få bort musfällan, frågade intervjuaren hur barnet kommit dit, vem som åkt med till sjukhuset och om vad som egentligen hände där på sjukhuset. Dessa utfrågningar resulterade i mycket detaljerade och väl sammanhängande berättelser från barnen. 58 % av de undersökta förskolebarnen presenterade sådana falska berättelser till en eller fler av de fiktiva händelserna. En fjärdedel av barnen berättade en påstådd självupplevd historia om de flesta av de fiktiva händelserna som presenterats från början genom de olika korten.

Ceci påpekar i sin föreläsning "Cognitive and social factors in children's testimony" (1993), att han i 19 år bedrivit forskning om förskolebarns minne men aldrig blivit så överraskad över sina resultat som i denna studie. Han förväntade sig, att barnen efter den utfrågning som de utsatts för skulle bli förvirrade över vad de faktiskt hade varit med om och vad de inte varit med om. Att barnens berättelser om händelser, som de faktiskt inte varit med om, skulle bli så i detalj väl utarbetade och så övertygande framförda hade han inte väntat sig.

Ceci visade också dessa videoinspelningar för psykologer och andra som specialiserat sig på att intervjua barn. Även denna gång läst de professionella sig lurats av barnens berättelser. De kunde inte avgöra vilka händelser som var självupplevda och vilka som inte var det. De flesta kunde inte föreställa sig, att barnen kunde berättat så väl sammanhängande och detaljerade berättelser om olika händelser, som inte var självupplevda. Ceci menar, även om man än så länge inte helt kunnat styrka det empiriskt, att barnen upplever det som om de har varit med om de händelser, som de beskriver. Jag delar denna uppfattning och det gör förmodligen också många andra, som har erfarenhet av möten med personer som på liknande sätt blivit övertygade om att en händelse faktiskt har inträffat. En person, vuxen eller barn, som har kommit till att tro att han eller hon varit med om en speciell händelse har mycket

flera av barnen att undersökningsledaren hade kollat deras öron och näsa. I kontrollgruppen var det inte någon av barnen som berättade om några sådana händelser.

I studien som refereras ovan påverkades flera av barnens minne av en specifik händelse av att de utsattes för *upprejade suggestioner i ett flertal intervjuer under relativt lång tid efter den faktiska händelsen*.

Musfällan

Musfällan är också ett experiment, som kan ge svar på frågan om vad som händer om barn upprepade gånger fås att tänka på en händelse som inte har hänt. Frågan kan också formuleras sålunda: Kan barn komma att tro att de varit med om händelser, som de överhuvudtaget inte har varit med om? Denna fråga anknyter också till ett annat problem, nämligen att vi kan ha svårt att själva härleda, hur ett visst minne har uppstått. Ceci tänkte sig, att ett sådant experiment skulle likna den situation, som ett barn som går i terapi kan befinna sig i, särskilt om terapeuten under lång tid arbetar med s.k. "memory work" (ung. minnesåtervinning).

Experimentet lades upp på följande vis. I tio på varandra följande veckor intervjuades några förskolebarn var och en för sig av en tränad intervjuare. Intervjuaren visade varje barn en uppsättning kort, som beskrev olika händelser. Barnet ombads plocka upp ett kort och intervjuaren läste sedan vad som stod på kortet. Om barnet plockade upp ett kort, där det t.ex. stod "Fastnade med fingret i en musfälla och fick lov att åka till sjukhuset för att få bort fällan" (Got finger caught in a mousetrap and had to go to the hospital to get the trap off), sade undersökningsledaren till barnet: "Tänk efter väldigt noga och tala om för mig om detta någonsin har hänt dig? Kan du komma ihåg att du har åkt till sjukhuset med en musfälla på ditt finger" (författarens översättning). Varje vecka bad sedan intervjuaren att barnet skulle tänka efter väldigt noga kring varje händelse som korten föreställde. Intervjuaren hjälpte också till att på olika sätt visualisera de olika händelserna. Efter tio veckor, när barnen hade talat med undersökningsledaren både om faktiska händelser och fiktiva, blev barnet intervjuad av en annan person, som var tränad att utföra sakkunniguppdrag för domstol. Alla intervjuer videoinspelades. Denne intervjuare inledde med att tala med barnet om helt andra saker än de aktuella händelserna och gjorde i detta samtal klart, att han var intresserad av utförliga

svårt att ändra sig eller ens tänka sig att en annan förklaring (eller uppkomstbetingelse) är möjlig.

Cecis hypotes bekräftades mycket tydligt i ett fall. Föräldrarna till en fyraårig pojke, som varit med i studien, berättade att de förvägs försökt få sonen att förstå, att han varit med i ett forskningsprojekt och att han absolut inte hade varit med om att fastna med sitt finger i en musfälla. Pojken var övertygad om att detta hänt och när han senare blev intervjuad i ett TV-program (av John Stossel i ABC:s nyhetsprogram 20-20), hävdade han fortfarande, att han fastnat i en musfälla. Pojken berättade en mycket detaljerad historia om hur detta hade gått till. Med sjukbesök och allt... När TV-reportern utmanade frågade pojken, om det inte var så att hans mamma förklarar för honom att detta inte har hänt, svarade pojken: "Det har faktiskt hänt! Jag kommer ihåg det!"

Intervjuare påverkade av tidigare information

I en studie undersöktes hur barns vittnesmål kunde påverkas av vilken hypotes om det aktuella händelseförloppet, som intervjuaren hade (Ceci, Leichtman & White, 1993). Ett exempel på en händelse som barnen (3-6 år) sedan fick berätta om, involverade följande moment: Barn A berör barn B:s näsa och B tar på sin egen mage. En månad senare genomfördes intervjuerna. Intervjuaren, som var van vid att intervjua barn, fick ett papper med information om, vad som *kunde* ha hänt. En del av denna information var korrekt och annan inte. Den felaktiga informationen kunde t.ex. vara, att A hade tagit på B:s tå. Instruktionerna som intervjuaren fick var, att de skulle börja med att be barnen att fritt berätta om händelsen och då undvika ledande frågor och all typ av suggestion. Efter att intervjuaren gjort detta, fick hon använda den strategin hon själv fann bäst för att få en så korrekt återgivning som möjligt av den aktuella händelsen. Det visade sig, att intervjuarens hypotes, om vad som faktiskt hade hänt, i hög grad påverkade vilken information, som hon fick fram. När intervjuaren var korrekt informerad, fick hon barnen att korrekt komma ihåg och beskriva 93 % av de episoder, som inträffat. Inget av barnen beskrev heller dessa händelser på ett felaktigt sätt. När intervjuaren var felinformerad beskrev 34 % av 3-4-åringarna och 18 % av 5-6-åringarna

händelser, som intervjuaren trodde hade inträffat. De beskrev t.ex. också felaktigt vilken person som hade utfört en handling. Barnen tenderade att alltmer bekräfta intervjuarens hypotes och övergrevksamheter och motsägelser allteftersom intervjun fortskred och intervjuaren framhårdade genom att ställa ledande frågor om händelser som inte inträffat. En månad senare fick en annan intervjuare i sin hand ett utlåntande från den första intervjuaren och till uppgift att intervjua barnen på nytt. Det visade sig att den andra intervjuaren inte bara fick till resultat att flera barn höll fast vid de felaktiga beskrivningarna, med ännu större säkerhet, utan fick också ännu fler barn att påstå att händelser inträffat, som inte ägt rum.

Denna studie är en illustration till faran med att ha en "älsklingshypotes", som man vill ha bekräftad, dvs. risken är att intervjuaren med en sådan hypotes leder barnet till att bekräfta denna hypotes.

Forskningsresultat översatt till praktiskt handlande

Ceci och Bruck (1993b) har utifrån egen och andras forskning ställt upp vissa grundläggande principer som bör beaktas, när barn är indragna i en juridisk process. På grundval av den forskning, som ovan refererats, kan vissa påståenden göras. Barn är inte, generellt sett, extremt påverkbara. Som vi kunnat se i de refererade studierna ovan är suggestibiliteten hög under vissa omständigheter men *ett fåtal barn motstår helt suggestion*. Vissa barn blir mycket påverkade efter endast en intervju medan andra barn motstår massiv suggestion vid upprepade tillfällen. Detta betyder också att *man alltid måste undersöka vad som gäller i det enskilda fallet*.

Ceci och Bruck slår fast följande påståenden:

1. Förskolebarn är mer känsliga för suggestion än äldre barn, dvs. ju yngre barn desto större känslighet (Ceci & Bruck, 1993b, s. 15; Ceci, Ross & Togliani, 1987). Som tidigare påpekats får man givetvis inte glömma att äldre barn och vuxna också är suserbara. Exempelvis kan en suggestiv frågeteknik mycket väl ändra vuxnas minne av deras egen uppväxt och av händelser som de varit med om (se t.ex. Loftus, 1993; se också Bjorklund,

2000, som summerar senare års forskning kring hur minnen av händelser som inte inträffat kan uppstå).

2. Fastän små barn kan ge korrekta beskrivningar är de mycket känsliga för suggestion och gör misstag inte bara när det gäller perifera detaljer utan också när det gäller framträdande, uppenbara och välkända händelser, som rör deras egen kropp.
3. Åtgärder kan vidtas för att minska riskerna av suggestionseffekter. Det man bäst känner till rör hur intervju med barnet genomförs. Det gäller frågor om frekvens, frågestil och krav som ställs.
  - Barnets vittnesmål är mindre sannolikt förvrängt om förhör med barnet bara skett en gång (men problemet är att veta när det bara är en gång). Termen förhör inkluderar här även informell konversation mellan förälder och barn kring det aktuella spörsmålet.
  - Intervjuare som ställer icke-ledande frågor, som inte har en bestämd uppfattning redan från början, dvs. utan älsklingshypotes, som inte repeterar slutna, ja/nej- och valfrågor har större möjlighet att få korrekta beskrivningar.
  - Intervjuare som är tålmodiga, ickedömande och som inte skapar kravsituationer, t.ex. genom att vissa svar belönas, har störst möjlighet att få korrekta beskrivningar.

4. Det är viktigt att man i domstolen förstår komplexiteten hos de faktorer som påverkar barns suggestibilitet.

Två grundläggande krav bör ställas på den som skall vara sakkunnig rörande barnets utsagor, menar Ceci och Bruck. Det mest grundläggande är, att den sakkunnige bör ha ett vetenskapligt förhållningssätt till sin uppgift, vilket bl.a. innebär att alternativa hypoteser måste prövas: "a hallmark of such an inquiry is the attempt to disprove a hypothesis by giving alternative hypotheses a fair chance of confirmation. Simply put, scientists try to arrive at truth by ruling out rival hypotheses - particularly, the most reasonable rivals - and by attempting to falsify their favored hypothesis (Ceci, 1993, s. 26; se också Ceci & Bronfenbrenner, 1991).

Ceci och Bruck menar också, att den sakkunnige bör vara informerad om aktuell forskning på området, t.ex. den som gäller barns suggestibilitet, och hur minnet mer generellt fungerar, samt inte minst om den kontroversiella frågan rörande bortträngda minnen

(se t.ex. Loftus, 1993; Robbins, 1995). Kunskapen på detta område är inte lätt tillgänglig och den utvecklas också relativt snabbt. Som jag ser det är denna kunskap nödvändig för att förstå att det som vid första påseendet verkar självklart inte nödvändigtvis behöver vara det, dvs. kunskapen behövs för att på allvar kunna pröva olika hypoteser. Tyvärr saknar de sakkunniga ofta denna nödvändiga bredd av kunskap, menar Ceci och Bruck (1993b, s. 19): "Unfortunately, many who serve as expert witnesses do not have this breadth of knowledge. We have reviewed many examples of testimony by so-called experts that appeared to have been based on incomplete and at times dubious knowledge. Nowhere in their testimony is there any hint of the complexities that ought to have tamed the witness's statement to the jury. In the worst cases, the testimony was actually opposite to what we know to be the best evidence from systematic research."

Riktlinjer för att hålla förhör med barn

Den brittiske professorn Ray Bull är en av tre som ställt samman de anvisningar för förhör med barn som finns i *Government's Memorandum of Good Practice* för intervjuer med barn. Bull beskriver förhöret i fyra faser (Bull, 1992; 1993). Med sin fasindelning bygger han vidare på den tradition att hålla förhör av barn, som under många år utvecklats i Tyskland (se Undeutsch, 1982; Steller & Köhnken, 1989; Yuille, 1988). Denna modell för hur ett förhör bör hållas avser ett videospelat förhör. I Sverige har jag vid ett flertal tillfällen stött på fall, där man förhört barnet ett tiotal gånger, vilket i Storbritannien vore en omöjlighet.

Riktlinjerna, som nedan sammanfattas, ger mer detaljerade råd för hur förhör med barn bör hållas. En del upprepningar av vad som ovan sagts enligt Ceci och Bruck, kommer därför att göras. Syftet med förhöret är att få barnet att berätta med egna ord om de händelser, som väckt misstankar i det aktuella fallet, så att man erhåller ett så fullständigt och korrekt vittnesmål som möjligt. Bull poängterar givetvis också vikten av att intervjuaren är välutbildad för sitt uppdrag.

Fas 1. Inledning

Under denna fas handlar det om att etablera kontakt med barnet och om att få barnet att känna sig lugnt och till rätta. Det görs lät-

tast genom småprat om triviala och vardagliga ting. Det kan kanske röra sig kring barnets fritidsintressen, om hur det är på dagis eller om hur det varit på senaste lov. Någon anfyndan eller utfrågning kring det misstänkta brottet får absolut inte ske förrän barnet med egna ord självt beretts möjlighet att berätta (se följande faser).

Fas 2. *Barnet ombeds berätta med egna ord*

När kontakt har etablerats till barnet är det möjligt att gå in i den andra fasen av intervjun, där syftet är att få barnet att berätta med egna ord om den händelse, som de aktuella misstänkta gällor. Intervjuaren får inte formulera sin fråga i termer av att något brott misstänks, utan kan be barnet berätta om den händelse, som är relevant. Det är viktigt att intervjuaren med sitt förhållningssätt gör klart för barnet att denne inte vet vad som hänt. Barnet kan annars ta för givet, att det som barnet självt vet, det vet också den vuxne (se t.ex. Toglietta et al., 1992). Intervjuaren måste med andra ord dels förmedla till barnet, att hon eller han faktiskt inte vet vad som har hänt, dels i en genuin mening vara öppen för vad barnet har att säga. Det är också viktigt att intervjuaren förhåller sig lugn och inte skyndar på barnet. Det betyder också att intervjuaren måste vara tålmodig inför tystnad och mer eller mindre långa pauser. Intervjuaren bör tänka på att inte börja tala så fort barnet tystnar. Det är också viktigt att förmedla till barnet, att man utgår från att *barnet* inte har gjort något som är fel. Barnet kan annars lätt få för sig det, eftersom det blir förhört. Intervjuaren måste ha en attityd, där det framgår, att denne accepterar att barnet inte kommer ihåg eller svarar att det inte vet. I de fall barnet svarar på det viset, skall intervjuaren undersöka om barnet förstått frågan. En övergripande tolerant hållning skall präglade intervjuarens förhållningssätt. Självklaart får intervjuaren inte avbryta barnet. Barnet bör också få tala om det som kan te sig irrelevant.

Intervjuaren skall inte fungera som en utfrågare under denna fas, utan skall se som sin uppgift att underlätta för barnet att så långt som det är möjligt få berätta med egna ord. Även under denna fas är det dock tillåtet att ställa frågor, för att få barnet att utveckla sin berättelse. Frågor som är tillåtna är bara av typen: Vad hände sedan? Frågorna får alltså inte innehålla någon tolkning av vad barnet tidigare sagt. De får inte heller ställas så att de leder barnet i någon bestämd riktning.

Som intervjuare bör man vara medveten om att man ändrar den konventionella normen för hur vuxna normalt sett brukar bete sig. Årminstone om man ser det ur barnets synvinkel: den vuxne vet inte redan svaren på frågor som ställs och talar kanske också om känsliga och till och med tabubelagda ämnen.

Barn ger oftast tillförlitliga berättelser, när de, som ovan beskrivs, ombeds att beskriva vad som hänt med egna ord. Som ovan också påpekats, vet vi dock inte, hur mycket påverkan som skett, innan barnet kommer till det första polisförhöret och ett bandat förhör kan göras.

Även om barn kan ge tillförlitliga vittnesmål, ger de inte alltid fullständiga berättelser. Särskilt inte de yngre barnen. I de flesta fall är det därför nödvändigt att gå vidare till följande fas. Både under fas 2 och de följande faserna är dock sättet att fråga barnet en nyckelfaktor för att få korrekt information. Det har förhoppningsvis framgått av redovisningen av Cecis forskning ovan men har också starkt poängterats av bland andra Garbarino och Stott (1991).

Fas 3. *Utfrågning*

När intervjuaren går in i denna fas bör han eller hon vara medveten om karaktären av olika typer av frågor, dvs. att vissa typer av frågor mindre sannolikt leder barnet till att ge en felaktig berättelse. I denna fas går man från frågor som så mycket som möjligt är öppna för svaret till att mer och mer begränsa svarsutrymmet.

Om barnet verkar olyckligt och oroad på något sätt, måste intervjuaren ta ställning till om det beror på det vittnesmål barnet givit eller om det beror på intervjun i sig. Om det handlar om det senare alternativet finns det inte någon anledning att fortsätta förhöret, menar Bull.

Frågor med öppna svarsomöjligheter

När barnet fritt berättat, är det möjligt att gå vidare med ytterligare frågor. När intervjuaren ställer sina frågor måste också barnets utvecklingsnivå tas med i beaktande. Språket måste anpassas till det enskilda barnet. Meningsuppbyggnaden bör vara enkel. Man bör undvika dubbla negationer, bisatser och andra element i meningsuppbyggnaden, som kan förvirra barnet.

Frågor som har öppna svarsomöjligheter anmodar barnet att ge mer information på ett sätt som inte leder eller utövar press på

barnet. Som ovan påpekats måste de formuleras så att de implicerar, att det är acceptabelt att inte veta eller komma ihåg svaren. Frågor som innehåller "varför" kan barnet uppfatta anklagande och skuldbeläggande och sådan frågor skall därför undvikas. Man bör också undvika att upprepa en fråga strax efter att barnet svarat på den, eftersom det kan uppfattas som kritik av det tidigare givna svaret (se ovan) och barn tenderar då att ändra sitt svar (Siegal, Waters och Dinwiddy, 1988; Poole och White, 1991).

Om ett barn gett en relativt utförlig egen berättelse, kan frågor som ger öppna svarsmöjligheter ställas av typen: "Kan du berätta mer om mannen i ladan?" (då givet att barnet nämnt något om en man i en lada).

Om barnet i stället inte själv givit någon berättelse i fas 2, kan frågan som ställs vara: "Är det något som oroar dig?" eller "Är det något som du känner dig ledsen för?" Frågorna måste ställas en åt gången.

Specifika, men ändå inte ledande frågor

De specifika frågorna ger möjlighet till förtydliganden och till att utveckla de svar som barnet redan givit. Det ger också möjlighet att upplysa det barn, som givit lite information om vad som är syftet med intervjun – men utan att ställa ledande frågor! Om barnet t.ex. talat om en man som hade en jacka på sig, kan en specifik fråga vara: "Vilken färg hade mannens jacka?"

Vuxna utgår ibland felaktigt ifrån antagandet att barn vet vad som är relevant information och de specifika frågorna har till uppgift att ge barnet en möjlighet att göra det. Frågorna får dock inte vara ledande på det sätt att de implicerar ett visst svar, är utformade som ja- och nej-svar eller är formulerade med givna alternativ. Intervjuaren bör dock vara medveten om att de flesta människor, och i synnerhet små barn, kan ge svar, som huvudsakligen är ett försök att möta intervjuarens behov (se Gudjonsson, 1992).

Alternativfrågor

Alternativfrågor ger den förhörde ett begränsat antal möjligheter till att ge ett svar. Helst bör mer än två svarsalternativ ges. Om intervjuaren vill veta mer om mannens jacka kan följande fråga ställas: "Var mannens jacka grön, röd, blå eller hade den en annan färg? Eller kan du inte komma ihåg?"

Sue White rapporterade 1990 om problemen med flervalsfrågor, i synnerhet när det gäller att få barnet att berätta om förövarren. Exemplet som Bull ger (1993, s. 7) gäller följande. Intervjuaren frågar: "Har någon rört dig någon gång?" och barnet svarar: "Ja." Intervjuaren frågar: "Var det någon som hette Dave, Russell eller Gerald?" Eftersom barnets far heter Gerald och barnet inte känner någon med de övriga namnen, svarar barnet "Gerald". Risken finns att intervjuaren sedan drar den felaktiga slutsatsen att "Gerald" har identifierats som förövare.

Om intervjuaren vid slutet av denna fas, anser att fortsatt förhör är nödvändigt, kan det bli nödvändigt att gå in i en fas med ledande frågor. Emellertid bör man vara medveten om, påpekar Bull, att *när ledande frågor har ställts, kan barnets svar ha ett begränsat värde i den juridiska processen.*

Ledande frågor

En ledande fråga implicerar svaret. Ledande frågor bör endast ställas, när alla de övriga faserna gått igenom. Risken finns också för att frågorna inte bara är ledande i någon vag mening, utan direkt missledande, såsom ovan påpekats utifrån Cecis och andras forskning, dvs. att frågorna ger starka suggestionseffekter och att intervjuaren leder barnet bort till en konstruerad historia. Stone och Lemanek (1990) menar att vissa vittnen och då särskilt mindre barn helst svarar ja när de ställs inför nej- eller ja-alternativ.

Som ovan påpekats kan ledande frågor användas som ett hypotesprövande instrument, liksom i denna modell, relativt sent i en intervju (se not 1). En sådan användning kräver dock försiktighet och medvetenhet om den ledande frågans karaktär.

Fas 4. Avslutning av intervjun

Avslutningen av intervjun skall dels innehålla en rekapitulering av vad som tidigare sagts dels en ren avslutningsfas.

Under rekapituleringsfasen skall intervjuaren kolla med barnet att hon eller han förstätt barnet på ett riktigt sätt. Särskilt betydelsefullt är det naturligtvis, om det finns delar i barnets berättelse, som man kan förstå är särskilt viktiga för en kommande bevisvärdering. Kontrollutfrågningen skall, liksom övrig utfrågning, göras genom att barnets språk används. Om barnet beskrivit händelser som innehåller övergrepp av något slag, skall intervjuaren på ett smidigt sätt också fråga om barnet kommit i kontakt med eller sett

biograffilmer, videofilmer, böcker eller tidningar med detta innehåll.

Intervjuaren skall alltid se till att intervjun avslutas på ett bra sätt. Även om det inte alltid behöver vara nödvändigt att passera genom alla faserna såsom ovan beskrivits, skall man ha mycket goda skäl för att inte göra det, menar Bull.

Varje intervju måste ha en avslutningsfas som är anpassad till barnets bästa. Det kan vara lämpligt att precis som i inledningsfasen, tala med barnet om neutrala och triviala ämnen. Oavsett vad intervjun har givit, är det viktigt att se till att barnet inte känner oro eller känner sig som att det inte har kunnat prestera vad som förväntas. Även om man av någon anledning har beslutat att avsluta intervjun innan man samlat in ett tillfredsställande material, får barnet inte känna det som om det har misslyckats; man har aldrig rätt att pressa barnet till att uttala sig.

Slutord

Det är viktigt att komma ihåg, att informationen från ett skickligt genomfört förhör, med ett barn enligt riktlinjerna ovan, är en bra början men oftast inte tillräcklig, för att avgöra om barnets berättelse är en korrekt återgivning av något som faktiskt har hänt. Vi vet ofta alldeles för lite om den påverkan som föregått förhöret. För att kunna ta ställning till uppkomstbetingelserna (uppkomsthisto-rien) till barnets berättelse måste vi bedöma all den information som har relevans för det enskilda fallet. En metod för att göra en sådan bedömning är den formella strukturanalysen (se kap. 2, ovan; Holgerson, 1990).

Referenser

- Bjorklund, D. F. (2000). *False-Memory Creation in Children and Adults. Theory, Research, and Implications*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Boat, B., Everson, M. (1988) The use of anatomical dolls among professionals in sexual abuse evaluations. *Sexual Abuse and Neglect, 12*, 171-186.
- Bull, R. (1992). Obtaining evidence expertly: The reliability of interviews with child witnesses. *The International Digest of Human Behaviour, Science and Law, 1*, 3-36.

Bull, R. (1993). Innovative techniques for the questioning of child witnesses, especially those who are young and those with learning disability. *An Invited Paper for the Kent State University (Ohio), 1993 annual Kent Psychology Forum*.

Ceci, S.J. (1993). Cognitive and social factors in children's testimony I: B. Sales & G. VandenBos (red.) *Psychology and Law Master Lectures*, Washington, DC: APA Books.

Ceci, S.J., Bronfenbrenner, U. (1991). On the demise of everyday memory: The rumors of my death are greatly exaggerated. *American Psychologist, 46*, 27-31.

Ceci, S.J., Bruck, M. (1993). The suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin, 113*, 403-439.

Ceci, S.J., Bruck, M. (1993b). Child witnesses: Translating research into policy. *Social Policy Report. Society For Research In Child Development, VII: 3*, 1-30.

Ceci, S.J., Bruck, M. (1998). Children's testimony: Applied and basic issues. I: I. Siegel & K.A. Renninger (red.), *The Handbook of Child Psychology, (5. uppl.) vol. 4*, 713-774.

Ceci, S.J., Bruck, M., Battin, D.B. (2000). The suggestibility of children's testimony I: D. Bjorklund (red.), *False-Memory Creation in Children and Adults. Theory Research, and Implications*, s. 169-201. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Ceci, S.J., de Bruyn, E. (1993). Child witness in court: A growing dilemma. *Children Today, 22*, 5-9.

Ceci, S.J., Leichtman, M.D., White, T. (1993). Interviewing preschoolers: Remembrance of things planted. I: D.P. Peters (red.), *The Child Witness in Context: Cognitive, Social, and Legal Perspectives*. Dordrecht: Kluwer.

Ceci, S.J., Loftus, E.F., Leichtman, M.D., Bruck, M. (1994). *False Beliefs among Preschoolers, Social and Legal Issues*. Dordrecht: Kluwer.

Ceci, S.J., Ross, D., Toglia, M. (1987). Age differences in suggestibility: Psychological implications. *Journal of Experimental Psychology: General, 117*, 38-49.

Garbarino, J., Stott, F. (1991). *What Children Can Tell Us: Eliciting, Interpreting and Evaluating Information from Children*. San Francisco: Jossey-Bass.

Goodman, G.S., Rudy, L., Bottoms, B., Aman, C. (1990). Children's concerns and memory: Issues of ecological validity in the study

- of children's eyewitness testimony. I: R. Fivush & J. Hudson (red.), *Knowing and Remembering in Young Children*, s. 249-284. New York: Cambridge University Press.
- Gudjonsson, G.H. (1992). *The Psychology of Interrogations, Confessions and Testimony*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Holgerson, A. (1990). *Fakta i målet. Vittnespsykologins bidrag vid bedömningen av sakfrågan i enskilda rättsfall*. Doktorsavhandling vid Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lamb, M. (1994). The investigation of child sexual abuse: an interdisciplinary consensus statement. *Expert Evidence*, 2, 151-156 och *Social Welfare*, 3, 175-180.
- Loftus, E.F. (1993). The reality of repressed memories. *American Psychologist*, 48, 518-537.
- Loftus, E.F., Korf, N.L., Schooler, J.W. (1989). Misguided memories: sincere distortions of reality. I: J. Yuille (red.) *Credibility Assessment*. Dordrecht: Kluwer, 155-174.
- Government's Memorandum of Good Practice on Video Recorded Interviews with Child Witness for Criminal Proceedings* (1992). London: Her Majesty's Stationary Office.
- Poole, D., White, L. (1991). Effects of question repetition on the eyewitness testimony of children and adults. *Developmental Psychology*, 27, 975-986.
- Raskin, D., Yuille, J. (1989). Problems evaluating interviews of children in sexual abuse cases. I: Ceci, S.J. Toglia, M.P., Ross, D. (red.), *Adults' Perceptions of Children's Testimony*, 184-207. New York: Springer-Verlag.
- Robbins, S.P. (1995). Wading through the muddy waters of recovered memory. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, Families International, Inc, 478-489.
- Siegal, M., Waters, L., Dinwiddy, L.S. (1988). Misleading children. Causal attributions for inconsistency under repeated questioning. *Journal of Experimental Child Psychology*, 45, 438-456.
- Steller, M., Köhnken, G. (1989). Criteria-based statement analysis. I: D. Raskin (red.) *Psychological Methods in Criminal Investigation and Evidence*. New York: Springer.
- Stern, C., Stern, W. (1999). *Recollection, Testimony, and Lying in Early Childhood*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Stone, W., Lemanek, K. (1990). Developmental issues in children's self-reports. I: A. La Greca (red.) *Through the Eyes of the Child*. Boston: Allyn and Bacon.
- Toglia, M., Ross, D., Ceci, S.J. (1992). The suggestibility of children's memory. I: M. Howe, C. Brainerd, V. Reyna (red.), *The Development of Long-term Retention*. New York: Springer-Verlag.
- Trankell, A. (1971). *Vittnespsykologins arbetsmetoder*. Stockholm: Liber.
- Undeutsch, U. (1982). Statement reality analysis. I: A. Trankell (red.), *Reconstructing the Past*. Deventer: Kluwer.
- Whipple, G.M. (1911). The psychology of testimony. *Psychological Bulletin*, 8, 307-309.
- Whipple, G.M. (1912). Psychology of testimony and report. *Psychological Bulletin*, 9, 264-269.
- Whipple, G.M. (1913). Psychology of testimony and report. *Psychological Bulletin*, 10, 264-268.
- White, S. (1990). The investigatory interview with suspected victims of child sexual abuse. I: A. La Greca (red.), *Through the Eyes of a Child*. Boston: Allyn and Bacon.
- Yuille, J. (1988). The systematic assessment of children's testimony. *Canadian Psychology*, 29, 247-262.